

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA YANGI AVLOD DARSliklari: MUAMMO VA YECHIMLAR

Murodullayeva Nasiba

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 108BTJ -guruh talabasi

e-mail: murodulloevanasiba1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23253956>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim tizimida foydalanilayotgan yangi avlod darsliklarining mazmun-mohiyati, pedagogik imkoniyatlari, afzalliklari va amaliyotda uchrayotgan ayrim muammolari tahlil qilingan. Yangi avlod darsliklarining an‘anaviy darsliklardan farqli jihatlari, xususan, kompetensiyaviy yondashuv, o‘quvchining mustaqil fikrlashi, ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish, fanlararo integratsiya, amaliy topshiriqlar hamda 4K modeli asosida ishlash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, darsliklardan samarali foydalanishda o‘qituvchining metodik tayyorgarligi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra tashkil etish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются содержание, педагогические возможности, преимущества и некоторые проблемы, возникающие на практике при использовании учебников нового поколения в системе начального образования. Выделены различия между учебниками нового поколения и традиционными учебниками, в частности, компетентностный подход, развитие самостоятельного мышления учащихся, творческого и критического мышления, междисциплинарная интеграция, практические задания и возможность работы по модели 4К. Также рассматриваются вопросы методической подготовки учителя к эффективному использованию учебников с учетом индивидуальных особенностей учащихся, использования цифровых технологий и организации заданий по уровню сложности.

Abstract. This article analyzes the content, pedagogical capabilities, advantages, and some problems encountered in practice of new-generation textbooks used in the primary education system. The differences between new-generation textbooks and traditional textbooks are highlighted, in particular, the competency-based approach, the development of students' independent thinking, creative and critical thinking, interdisciplinary integration, practical tasks, and the possibility of working on the 4K model. Also, the issues of the teacher's methodological preparation for the effective use of textbooks, taking into account the individual characteristics of students, the use of digital technologies, and the organization of tasks according to the level of complexity are considered.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, yangi avlod darsliklari, darslik, kompetensiyaviy yondashuv, 4K modeli, integratsiya, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, hamkorlik, raqamli texnologiyalar, o‘qituvchi kompetensiyasi.

Ключевые слова: начальное образование, учебники нового поколения, учебник, компетентностный подход, модель 4К, интеграция, творческое мышление, критическое

мышление, коммуникация, сотрудничество, цифровые технологии, компетентность учителя.

Keywords: primary education, new generation textbooks, textbook, competency-based approach, 4K model, integration, creative thinking, critical thinking, communication, collaboration, digital technologies, teacher competence.

Kirish

Bugungi kunda ta‘lim tizimida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar o‘quv jarayonining mazmuni va vositalarini ham yangilashni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchiga faqat bilim berish emas, balki uning mustaqil fikrlashi, muloqot qilishi, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi va olgan bilimlarini kundalik hayotda qo‘llay olishini ta‘minlash muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, yangi avlod darsliklarini yaratish va ta‘lim jarayoniga joriy etish zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. 2024-yilda chop etilgan tadqiqotlarda Milliy o‘quv dasturi asosida yaratilgan yangi avlod darsliklarining kompetensiyaviy yondashuvga asoslanganligi, tinglab tushunish, o‘qib tushunish va yozma nutqni rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etilgan [1]. Yangi avlod darsliklarining asosiy maqsadi o‘quvchini tayyor ma‘lumotni yodlab oluvchi emas, balki bilimni izlaydigan, tahlil qiladigan, taqqoslaydigan va undan amaliy faoliyatda foydalana oladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iborat. Yangi avlod darsliklarining o‘ziga xos xususiyatlari darslik ta‘lim jarayonining asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Uning mazmuni o‘quv dasturi, davlat ta‘lim talablari va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak. Yangi avlod darsliklari an‘anaviy darsliklardan bir qator jihatlari bilan farqlanadi. Ularda nazariy ma‘lumotlar bilan bir qatorda amaliy, ijodiy, muammoli va mantiqiy topshiriqlarga katta e‘tibor beriladi. O‘quvchi mavzuni o‘zlashtirish jarayonida kuzatish, savol berish, fikr bildirish, guruhda ishlash, taqqoslash va xulosa chiqarishga yo‘naltiriladi. Yangi darsliklarda kompetensiyaviy yondashuv muhim o‘rin egallaydi. Bunda o‘quvchining olgan bilimni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi asosiy natija sifatida qaraladi. Shuningdek, yangi avlod darsliklarida 4K modeli — kommunikatsiya, kollaboratsiya, kreativ fikrlash va kritik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga e‘tibor kuchaymoqda. Tadqiqotlarda ushbu yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish bilan bog‘langan. [2] Yangi avlod darsliklarining eng muhim afzalliklaridan biri o‘quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishidir. Masalan, o‘quvchidan tayyor javobni aytish emas, balki berilgan vaziyatni tahlil qilish, o‘z fikrini asoslash yoki muammoning bir nechta yechimini taklif qilish talab etiladi. Bunday topshiriqlar bolaning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, guruhli va juftlikda bajariladigan topshiriqlar o‘quvchilarda hamkorlik qilish va muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi. Yana bir muhim jihat — fanlararo integratsiyaning kuchaytirilishidir. Yangi avlod darsliklarida bir mavzuni turli fanlar bilan bog‘lash imkoniyati mavjud. Masalan, ona tili darsida berilgan matn tabiatshunoslik, matematika yoki tarbiya fanlari bilan bog‘lanishi mumkin. Integratsiyaviy yondashuv o‘quvchida alohida-alohida bilimlardan ko‘ra yaxlit tasavvurni shakllantirishga yordam beradi. 2025-yildagi tadqiqotlarda yangi avlod darsliklaridagi integratsiyaviy yondashuv o‘quvchilarning tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi ta‘kidlangan. [3] Yangi avlod darsliklari zamonaviy

talablarga javob berishiga qaramay, ulardan foydalanish jarayonida ayrim muammolar ham uchramoqda.

Birinchi muammo — o‘qituvchilarning yangi darsliklar bilan ishlash metodikasini to‘liq o‘zlashtirish masalasidir. Yangi darslik o‘qituvchidan an‘anaviy tushuntirish usulidan tashqari, interfaol metodlar, muammoli ta‘lim, guruhli ish va individual yondashuvdan foydalanishni talab qiladi. 2025-yilda chop etilgan tadqiqotda ham bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini yangi avlod darsliklari bilan ishlash metodikasiga tayyorlash masalasi alohida o‘rganilgan. Unda darslik bilan samarali ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish zarurligi ko‘rsatilgan. [4]

Ikkinchi muammo — o‘quvchilarning bilim darajasi va qobiliyatlaridagi farqlardir. Bir sinfdagi barcha o‘quvchilar mavzuni bir xil tezlikda o‘zlashtirmaydi. Ayrim o‘quvchilar uchun topshiriqlar juda oson, boshqalari uchun esa murakkab bo‘lishi mumkin.

Uchinchi muammo — ayrim topshiriqlarning hayotiy vaziyatlar bilan yetarlicha bog‘lanmasligi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi mavzuni yaxshi o‘zlashtirishi uchun o‘rganayotgan bilimining kundalik hayotdagi ahamiyatini tushunishi kerak. Raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarining barcha ta‘lim muassasalarida bir xil emasligidir. Raqamli resurslardan foydalanish uchun texnik vositalar, internet imkoniyati va o‘qituvchining raqamli savodxonligi talab etiladi. Darsliklarning mazmunini muntazam takomillashtirib borish zarurati. Ta‘lim mazmuni va metodlari rivojlanib borar ekan, darsliklar ham amaliy tajriba va o‘qituvchilarning fikr-mulohazalari asosida yangilanib borishi kerak. Birinchi navbatda, o‘qituvchilarning yangi avlod darsliklari bilan ishlash bo‘yicha metodik tayyorgarligini kuchaytirish zarur. Buning uchun malaka oshirish kurslari, amaliy seminarlar, mahorat darslari va metodik treninglarni muntazam tashkil etish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, topshiriqlarni differensial yondashuv asosida tashkil etish kerak. Bunda bir mavzu bo‘yicha oddiy, o‘rta va murakkab darajadagi topshiriqlarni ishlab chiqish orqali o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish mumkin. Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar sonini ko‘paytirish lozim. Masalan, matematika darsida faqat misol yechish bilan cheklanmay, kundalik xarid, vaqtni hisoblash, masofani aniqlash kabi vaziyatlardan foydalanish mumkin. Yangi darsliklarni raqamli resurslar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Audio, video, elektron topshiriqlar va interaktiv mashqlar o‘quvchilarning mustaqil ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi, o‘qituvchilarning amaliy tajribasini darsliklarni takomillashtirish jarayoniga jalb etish zarur. Chunki darslikning real ta‘lim jarayonidagi samaradorligi eng avvalo uni amalda qo‘llayotgan o‘qituvchilar tomonidan aniq baholanishi mumkin. 2025-yilgi tadqiqotlarda ham boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligi innovatsion yondashuvlari va raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalari yangi avlod darsliklaridan samarali foydalanish bilan bog‘langan. [5]

Boshlang‘ich ta‘limda darslik o‘quvchining mustaqil faoliyatini tashkil etishga xizmat qilishi kerak. Buning uchun topshiriqlar o‘quvchini izlanishga undashi lozim. Masalan, “Matndan javobni toping” turidagi topshiriq bilan bir qatorda “Sizningcha, qahramon nima uchun bunday qarorga keldi?”, “Boshqa qanday yechim taklif qilgan bo‘lardingiz?” kabi ochiq savollarni berish o‘quvchining fikrlash faoliyatini kuchaytiradi. Ijodiy topshiriqlar ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi rasm asosida hikoya tuzishi, berilgan voqeani davom ettirishi, kichik loyiha yaratishi yoki o‘z fikrini yozma ravishda ifodalashi mumkin. 2024-yilda e‘lon qilingan tadqiqotlarda ham yangi avlod darsliklari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining

ijodkorligini rivojlantirish, 4K modeli va integratsiyalashgan ta‘limdan foydalanish masalalari ko‘rib chiqilgan. [6] O‘qituvchining roli yangi avlod darsliklarining samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining kasbiy mahoratiga bog‘liq. Darslikdagi topshiriqni shunchaki bajartirish emas, balki uning o‘quvchini qanday kompetensiyaga olib borishini anglash muhimdir.

O‘qituvchi darslikdan foydalanishda quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

1. O‘quvchilarning individual imkoniyatlarini aniqlash.
2. Topshiriqlarni o‘quvchilarning bilim darajasiga moslashtirish.
3. Juftlik va guruhli ishlarni tashkil etish.
4. O‘quvchini mustaqil fikrlashga undash.
5. O‘quvchilarning fikrini tinglash va rag‘batlantirish..
6. Raqamli vositalardan maqsadli foydalanish.
7. Dars yakunida o‘quvchining o‘z faoliyatini baholashiga imkon yaratish.

Demak, yangi avlod darsligi o‘qituvchining o‘rnini bosmaydi. Aksincha, u o‘qituvchining pedagogik faoliyatini zamonaviy tashkil etishga yordam beruvchi vosita vazifasini bajaradi. Mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar shunday talqin qilgan Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda yangi avlod darsliklarining joriy etilishi ta‘lim mazmunini zamonaviylashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bunday darsliklar o‘quvchining nafaqat bilim olishi, balki mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muloqot qilishi, hamkorlikda ishlashi va o‘z bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llay olishiga xizmat qiladi. Yangi avlod darsliklarining samaradorligi birgina darslik mazmuniga emas, balki o‘qituvchining metodik mahorati, ta‘lim muhiti, o‘quvchining individual xususiyatlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasiga ham bog‘liq. Shu sababli kelgusida yangi avlod darsliklarini takomillashtirishda o‘qituvchilarning amaliy tajribasi, o‘quvchilarning fikr-mulohazalari va zamonaviy pedagogik tadqiqotlar natijalaridan foydalanish muhimdir. Darsliklarda hayotiy, muammoli va ijodiy topshiriqlarni ko‘paytirish, differensial yondashuvni kuchaytirish, fanlararo integratsiyani takomillashtirish hamda raqamli resurslardan samarali foydalanish boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Demak, yangi avlod darsligi — faqat bilim beruvchi manba emas, balki o‘quvchini mustaqil fikrlashga, izlanishga va hayotga tayyorlashga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimova J. Boshlang‘ich ta‘limda yangi avlod darsliklarida integratsiyaviy yondashuvning ahamiyati. — Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 2025.
2. Eshmaxmatova M. Umumiy o‘rta ta‘lim tizimida yangi avlod darsliklarini yaratish jarayonlarini boshqarish mexanizmini takomillashtirish. — Tadqiqotlar.uz, 2024.
3. Kosimova G. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining yangi avlod darsliklaridan foydalanish kompetensiyasi. — Maktabgacha va maktab ta‘limi jurnali, 2025.
4. Xayitboyeva M. B. Yangi avlod darsliklarida 4K modelini joriy etishning o‘ziga xos xususiyatlari. — Universal xalqaro ilmiy jurnal, 2024.
5. Xurramova M. A. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida zamonaviy yondashuvlarning asoslari. — Modern Science and Research, 2024.
6. Xushvaqtova M. Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy yondashuvlar. — Modern Science and Research, 2025.

7. Yo‘ldosheva N. U. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish savodxonligi fanining ahamiyati. — Pedagoga, 2024.